

До спеціалізованої вченої ради К 26.130.03
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»
(03113, м. Київ, вул. Табірна, 30-32)

ВІДГУК
офіційного опонента доктора юридичних наук, професора
Шевченка Анатолія Євгенійовича
на дисертацію Вайнагія Михайла Васильовича на тему:
«Теоретико-правові проблеми переговорного процесу»,
поданої на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук по
спеціальності 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія
політичних і правових учень

Актуальність теми дослідження.

Теоретико-правові проблеми переговорного процесу безумовно можна віднести до актуальних напрямів сучасних наукових досліджень, беручи до уваги новітні тенденції у сфері права щодо розширення механізмів вирішення спорів та удосконалення наявних правових інструментів врегулювання конфліктів.

Переговорний процес набуває особливої популярності у зв'язку із зростаючою кількістю спорів та недостатньою ефективністю існуючих інструментів і механізмів врегульовувати спір та забезпечувати учасникам сприятливу атмосферу для розвитку подальших взаємин у дусі миру, партнерства та співробітництва.

Зважаючи на те, що переговори, переговорний процес часто застосовуються на міжнародній арені при виконанні посадовими особами держав зовнішньополітичної функції, додаткової актуальності набуває міжнародно-правове регулювання даної проблематики.

Беручи до уваги історичний аспект та особливості спеціальності 12.00.01 «теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень»,

актуальним видається дослідження історичних паралелей та відповідний аналіз історіографії з метою віднайдення найбільш популярних тенденцій у сфері права.

Незважаючи на широко розповсюжене повсякденне застосування поняття переговорів, переговорного процесу, йменування цим поняттям всіляких процесів та процедур взаємодії, переговори, переговорний процес потребують детального та глибинного наукового аналізу з точки зору, як теорії права, так і практичного досвіду.

Оскільки поняття переговори, переговорний процес є широко вживані у різних сферах наукових досліджень, досліджуючи теоретико-правові проблеми актуальним було врахувати досягнення різних дотичних наукових сфер. Як зазначено в роботі, зазначена проблематика висвітлювалася також у працях учених інших наукових напрямків, а саме: державного управління, економіки, історії, педагогіки, політики, психології, соціології, філології, філософії та інших. (стор. 15 дисертації)

Виходячи з мети дослідження, постановлених завдань та методологічної бази, в процесі роботи над дисертацією актуальним поставало питання узагальнити наявні теоретичні розробки, систематизувати практичний досвід із різних сфер походження та застосування переговорів і запропонувати власне бачення перспектив розвитку ефективного правового регулювання переговорного процесу.

Про актуальність роботи також свідчить той факт, що дисертацію виконано відповідно до науково-дослідної теми ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»: «Проблеми застосування норм права в процесі розбудови правової, демократичної, соціально орієнтованої держави з широко розгалуженими інститутами громадянського суспільства» (державний реєстраційний номер 0111U007821). Дослідження також відповідає основним

засадам Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2016–2020 роки, затвердженої постановою загальних зборів Національної академії правових наук України 3 березня 2016 року. Крім цього, дослідження на цю проблематику пов’язані також з Тематикою наукових досліджень Міністерства освіти і науки України на 2019–2021 роки, що затверджені наказом цього міністерства від 28.12.2018 № 1466.

Таким чином, можна прийти до висновку, що дисертаційне дослідження Вайнагія Михайла Васильовича на тему: «Теоретико-правові проблеми переговорного процесу» є своєчасним та має важливе теоретичне і практичне значення для розвитку науки теорії держави і права.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертациї, їхня достовірність, новизна і практична значущість.

Рівень обґрунтованості наукових положень, сформульованих у дисертації Вайнагія Михайла Васильовича, є достатньо високим. Це підтверджується кількістю використаних наукових джерел (дисертантом опрацьовано 333 найменування), у яких відображені різні аспекти проблематики. Разом з цим, автор не обмежується працями вітчизняних авторів і грунтовно аналізує здобутки зарубіжних дослідників.

Дисертант зазначає, що теоретичні положення дисертаційного дослідження також ґрунтуються на доробках видатних іноземних дослідників переговорів. Кількість іншомовних джерел сягає близько 50 позицій.

До безумовного позитиву роботи варто віднести велику кількість думок автора, що виходять із власного професійного досвіду та сформувалися в межах наявного правового регулювання. Якраз вони стали підґрунтам для

формулювання новизни, дозволили достатньо глибоко висвітлити вказану проблематику та представити читачу цікавий теоретико-правий та корисний практичний матеріал у вигляді результатів дослідження.

Спираючись на аналіз відповідної літератури, нормативно-правових актів та сучасних тенденцій у сфері права, автору вдалося визначити перелік основних перешкод, що стоять перед учасниками на шляху ефективного застосування переговорного процесу з метою вирішення спорів.

Достовірність одержаних наукових положень, висновків і рекомендацій, обґрунтovаних у дисертації Вайнагія Михайла Васильовича обумовлена тим, що вони підтвердженні відповідними переконливими доказами, історичними подіями та емпіричними фактами. Викладені у вступі та розділах основної частини роботи положення, що стосуються постановки проблеми в цілому, окремих її аспектів, переконливо доводять, що відповідні питання є теоретично й практично важливими, науково нерозробленими й перспективними для дослідження.

Зібраний теоретичний і практичний матеріал аналізується з використанням системи порівняльно-правового, історико-правового, формально-юридичного, філософсько-світоглядного та морально-етичного підходів, загальнонаукових і спеціально-наукових методів, що забезпечили об'єктивний аналіз об'єкта та предмета дослідження. За основу наукового пошуку взято порівняльно-правовий, аналітичний і системний підходи. Дослідження переговорів і переговорного процесу відбувалося також шляхом застосування таких методів, як діалектичний, герменевтичний, аксіологічний, антропологічний. Окрім цього, також використано загальнонаукові методи: логічний, (прийоми аналізу й синтезу, індукції та дедукції), історичний, а також спеціальні методи, зокрема, соціологічний, формально-юридичний, метод класифікації, моделювання та прогностичний.

Таким чином, зазначені методи дослідження використовувалися в роботі у взаємозв'язку і взаємодоповненні, що забезпечило всебічність, повноту та об'єктивність дослідження, справжність отриманих наукових результатів (стор. 17-18 дисертації)

За мету дослідження, автор ставить собі аналіз історичної генези переговорів як явища і правового методу регулювання конфліктів, їх форм, процесу становлення інституту переговорів, розробка теоретико-правових основ та сформування практичної й ефективної переговорної моделі регулювання спору, яка могла б бути застосована на початку при вирішенні спорів невеликого масштабу, а в подальшому, за умови вдалої апробації та доопрацювання, при вирішенні спорів на більш високому рівні в рамках розвитку теорії переговорів.

Зазначеній меті у повній мірі відповідають визначені та сформульовані завдання, які детально її конкретизують. (стор. 16-17 дисер-ї) Саме успішне розв'язання автором визначених завдань і досягнення мети дисертаційного дослідження забезпечили новизну дисертацію, яка визначається насамперед тим, що подана до захисту робота за сучасних умов є комплексним науковим дослідженням теоретико-правових проблем переговорного процесу.

Здійснене дослідження дозволило обґрунтувати й сформулювати низку наукових положень і практичних пропозицій, що виносяться на захист, *вперше*, а саме:

- сконструйовано практичну переговорну модель, що може бути формалізована на рівні нормативно-правових вимог до ведення переговорів, в основі якої лежить можливість зміни учасниками виконуваних ролей («Я – це Ти, Ти – це Я»), а також сформульовано правило трьох «Не Зе» (Не Заперечувати, Не Звинувачувати, Не Змушувати) в якості частини тактичного

прийому, введено поняття одностороннього та двостороннього переговорного процесу;

- розроблено проект Правил ведення переговорів (права та обов'язки учасників переговорів), положення яких мають базуватися на загальновідомих і основоположних принципах права, моралі й етики людських взаємин, захисту прав, свобод та інтересів людини і громадянина, демократії, верховенства права, ідеях сталого розвитку, дотримання своїх обов'язків тощо.

- підготовлено Переговорний формуляр із запитаннями для письмового заповнення учасниками перед початком переговорів та передбачена його юридична формалізація на рівні вимог внутрішніх нормативних актів;

- розроблені Методичні рекомендації щодо виділення бажаних та небажаних тактичних прийомів ведення переговорів, які можна і варто застосувати під час ведення переговорів, а від яких варто утриматися чи взагалі заборонити їх;

- доповнено низку критеріїв, що визначають результат переговорів, критерієм відповідності результатів переговорів праву – вимогам правового регулювання.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що сформульовані у дисертації висновки та пропозиції можуть бути використані: для удосконалення правового регулювання переговорного процесу і його процедур з метою досудового врегулювання спорів; для відновлення порушеної довіри та партнерських відносин між суб'єктами права; на підприємствах, в установах, організаціях та асоціаціях організацій – для вирішення спорів у трудових колективах; у правозастосуванні при вирішенні спорів із застосуванням тих чи інших тактичних прийомів; у процесі виконання

переговорної функції посадовими особами дипломатичної служби України; у навчальному процесі, нормотворчій роботі, просвітницькій діяльності; у правових дослідженнях з метою продовження доктринальних і прикладних правових розробок нових переговорних моделей та розвитку теорії переговорів.

Оцінка змісту дисертації та ідентичності змісту автореферату та її основних положень

Досягнути зазначені у дисертації нові науково-обґрунтовані результати автору дозволила визначена структура дисертації, що складається із вступу, трьох розділів, що об'єднують 9 підрозділів, висновків та списку використаної літератури.

У вступі автором обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено її мету, завдання, об'єкт і предмет, викладено методологічну і теоретичну основу роботи, що характеризують її наукову новизну, розкрите теоретичне і практичне значення отриманих результатів.

Розділ 1. «Історична генеза переговорів як явища і правового методу врегулювання конфліктів» складається з двох підрозділів та присвячений вивченню історії становлення правового інституту врегулювання спорів шляхом переговорів. Також охарактеризовані історичні форми переговорного процесу. Окреслено розподіл існуючої літератури з вивчення переговорів. Розкрито сутність інтегративного та дистрибутивного підходів до переговорів. Описано утвердження переговорного процесу як історію співвідношення трьох основних її форм: насильницької (антитравова), судової (відновлення порушеного права в судовому порядку) та примирюальної (на основі інтересів). Okрема увага приділена чинникам, які мали вплив на формування переговорного процесу в історичній перспективі.

Розділ 2. «Правова природа переговорного процесу» складається з чотирьох підрозділів та присвячений розкриттю видів та правової природи переговорів як основи для розуміння особливостей переговорного процесу. Показано сутність правового регулювання переговорного процесу через призму основоположних принципів права та моральної складової. Висвітлено варіанти поділу переговорів на типи та проаналізовано найчастіше вживані критерії для здійснення класифікації. Виходячи з теорії переговорів на основі потреб (потреба–інтерес–позиція), запропоновано узагальнений поділ переговорів на міжособистісні, міжорганізаційні й міжнародні. Розкриті поняття, сутність, етапи переговорного процесу. Проаналізовано правове регулювання тактичних прийомів, які застосовуються під час ведення переговорів. Запропоновано методичні рекомендації щодо бажаних і небажаних тактичних прийомів. Також описані особливості правового регулювання участі третьої сторони у переговорному процесі.

Розділ 3. «Правові проблеми удосконалення переговорного процесу» складається з трьох підрозділів та присвячений вивченю міжнародно-правових засобів та процедур врегулювання міжнародних суперечок на прикладі таких міжнародних організацій, як Ліга Націй, ООН, ОБСЄ, ОАД, Рада Європи та Африканський Союз. Показані перспективи розвитку переговорного процесу як правової форми вирішення спору в сучасних умовах та описані можливі шляхи протидії сильнішому опоненту. Також розглянуті правові засоби забезпечення ефективності переговорного процесу».

Завершують дисертаційну роботу висновки, в яких дисертантом наведене теоретичне узагальнення й вирішення наукового завдання, що виявляється у формулюванні теоретично та практично обґрунтованих висновків щодо теоретико-правових проблем переговорного процесу.

Нові теоретико-правові засоби-пропозиції, пов'язані з підвищенням ефективності переговорів та удосконаленням правового регулювання, передбачають:

- практичну переговорну модель – «Я – це Ти, Ти – це Я» (обмін учасниками переговорного процесу виконуваних ролей);
- Правила ведення переговорів (права та обов'язки учасників переговорів);
- Переговорний формуляр (перелік запитань для надання відповідей у письмовій формі від імені протилежної сторони);
- Методичні рекомендації щодо прийнятних (бажаних) та неприйнятних (небажаних) тактичних прийомів ведення переговорів;
- критерії результатів переговорів (справедливість, ефективність, розумність, стабільність та відповідність праву – вимогам правового регулювання). (стор. 226 дисертації)

Повнота викладу наукових положень, висновків, рекомендацій, сформульованих у дисертації, авторефераті та опублікованих працях.

Основні положення та висновки дисертації відображені у 12 наукових працях, серед них 8 статей – у наукових фахових виданнях України, у тому числі 1 стаття – у виданні країни-члена ЄС, і 4 праці – у збірниках матеріалів науково-практичних заходів. Таким чином, обґрунтованість отриманих результатів, висновків і пропозицій забезпечена завдяки оприлюдненню наукових здобутків за темою дослідження, використанню широкої джерельної бази, різноманітних методичних прийомів, аналізу кола визначених дослідницьких проблем.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації.

Разом з тим, дисертаційне дослідження Вайнагія Михайла Васильовича містить певні положення, що викликають ряд дискусійних зауважень, однак не носять принципового характеру та не впливають на загальне позитивне враження про роботу. Зазначені нижче зауваження більше спрямовані на підвищення наукового рівня дисертаційного дослідження та розгортання наукової дискусії навколо досліджуваної проблематики.

1. Визначаючи основні компоненти переговорного процесу, автор приходить до висновку, що вони включають у себе – статус учасників та їх сприйняття одне одного, проблемну ситуацію (проблему, спір, конфлікт, відмінність позицій), цілі учасників, комунікацію і спільну роботу, узгоджені правила й норми, ресурси, взаємоприйнятну угоду) (стор. 20 дисертації). Видається, що цей перелік може бути доповнений чи видозмінений в залежності від конкретної ситуації, однак заслуговує на увагу намагання автора максимально охопити основні компоненти, що стосуються переважної більшості проблемних, конфліктних ситуацій.

2. Автор зазначає, що сутність постійного пошуку додаткових форм переговорного процесу полягає в тому, що існуючі форми не можуть забезпечити стовідсотковий результат, справедливість та неупередженість. (стор. 65 дисертації). Разом з тим, наявні правові інструменти й механізми до певної міри спроможні бути ефективними, вирішувати спори та усувати джерела конфліктів, однак в учасників переговорного процесу бракує для цього доброї волі, широго бажання. Якраз можливо тому, автор ґрунтовно поєднує та робить акцент на тісному взаємному зв'язку ефективного правового регулювання з морально-етичною складовою.

3. Дисертант вказує на те, що при виборі тактики окремим аспектом є

оцінювання власної потужності й потужності іншої сторони на переговорах. Розглядається можлива альтернатива, якщо не буде досягнута початкова мета у переговорах. У літературі з вивчення переговорів це називається – найкраща альтернатива обговорюваній угоді (BATNA) та найгірша альтернатива обговорюваній угоді (WATNA). (стор. 126 дисертації). У цьому контексті варто зауважити, що визначення цих альтернатив обмежене наявною у сторін інформацією, яка не завжди може бути достовірною, всеохоплюючою та вичерпною.

4. Усвідомлюючи ризики на переговорах нерівних сторін, автор зазначає, що учасник, сторона потенційних переговорів, яка явно має переваги в силі, впливі, владі чи фінансових ресурсах, не виявляє широго бажання поступатися своїми інтересами, адже вона завдяки своїм ресурсам може і прагне задоволити їх без поступок. Іншими словами – хто сильніший, той і правий. Слабша сторона, звичайно, невдоволена таким станом речей, але реально вплинути на нього, щоб щось змінити, не в силах. (стор. 177 дисертації). Похвально, що автор намагається віднайти ефективні шляхи протидії такій ситуації та пропонує перспективні для цього напрями. Однак, реальне життя показує нам, що сторони спору часто керуються зовсім іншими мотивами та принципами, що дуже часто зводить нанівець застосування одних із найкращих форм правового регулювання того чи іншого питання.

Відповіді на ці запитання можуть бути надані в ході публічного захисту дисертації.

Висновок про відповідність дисертації нормативним вимогам

Міністерства освіти і науки України

Незважаючи на висловлені зауваження, вважаємо, що дисертація

Вайнагія Михайла Васильовича характеризується новизною, являє собою цілісну, завершену наукову роботу, тема дисертації розкрита, завдання роботи виконані, мета дослідження досягнута. Наведені зауваження є, скоріше, роздумами над складною проблемою, що обрав для вирішення здобувач. Тому за актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю і достовірністю, науковою і практичною значущістю отриманих результатів, повнотою їх викладення дисертація Вайнагія Михайла Васильовича є завершеним самостійним теоретико-правовим дослідженням, що є внеском в юридичну науку та розв'язує проблему, як наукового, так і прикладного значення і відповідає п.п. 9, 10, 12, 13 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 р. (зі змінами і доповненнями).

Зміст автореферату ідентичний основним положенням наукової роботи. Дисертація та її автореферат оформлені відповідно до встановлених вимог. За своїм змістом і загальною спрямованістю дисертаційне дослідження Вайнагія Михайла Васильовича відповідає обраній ним спеціальності 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень.

Таким чином, на підставі викладеного можна констатувати, що Вайнагій Михайло Васильович заслуговує на присудження йому наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень.

Офіційний опонент:

**доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України,
завідувач кафедри теорії, історії права
і держави та конституційного права
Навчально-наукового інституту права
Університету державної фіiscalної
служби України**

